

Jean Philippe Fabre, născut în 1966, este doctor în teologie și profesor de teologie biblică la Colegiul Bernardinilor din Paris. Recunoscut ca una dintre vocile cele mai autorizate din Franța în domeniul biblic, susține numeroase conferințe și cursuri de inițiere în Vechiul și Noul Testament.

Este autorul mai multor lucrări din același domeniu: *Comment Jésus pétrit Pierre*, 2006; *Le disciple selon Jésus dans l'Évangile de Marc*, 2014; *Découvrir la Bible en un week-end*, 2015; *De Jésus au Nouveau Testament*, 2016; *Petite initiation à l'Ancien Testament*, 2019; *Méditations de Noël*, *Conférences données à Notre-Dame de Paris*, 2020; *Chemin de croix, chemin de vie*, 2020; *Le Lion d'Alexandrie*, 2022.

JEAN-PHILIPPE FABRE

LEUL DIN ALEXANDRIA

*Uimitoarea călătorie în care
Sfântul Marcu
a alcătuit Evanghelia*

Traducere din limba franceză:
Măriuca și Adrian Alexandrescu

editura
Σοφία

București

Cuprins

Nota traducătorilor	6
Cuvânt înainte.....	7
Prolog	11

Partea întâi
FIORUL

1. Felina.....	17
2. Momeala.....	29
3. Rana	45

Partea a doua
VÂNĂTOAREA

4. Pânda.....	49
5. Răzvrătitul.....	72
6. Saltul.....	92
7. Cușca.....	110
8. Ruptura.....	128
9. Înfruntarea.....	150

Partea a treia
JUNGLA

10. Inițierea	177
11. Haita.....	200
12. Răgetul leului	223
13. Gheara	249
14. Savana.....	256
15. Laba.....	282
16. Prada.....	301
Epilog	313

Dosar

O posibilă cronologie a vieții lui Marcu în Imperiu.....	317
Câteva date istorice privitoare la Marcu și Evanghelia sa	333
Scurtă bibliografie	342
Câteva texte biblice care au legătură cu romanul	344
Index al termenilor tehnici sau de origine străină.....	352

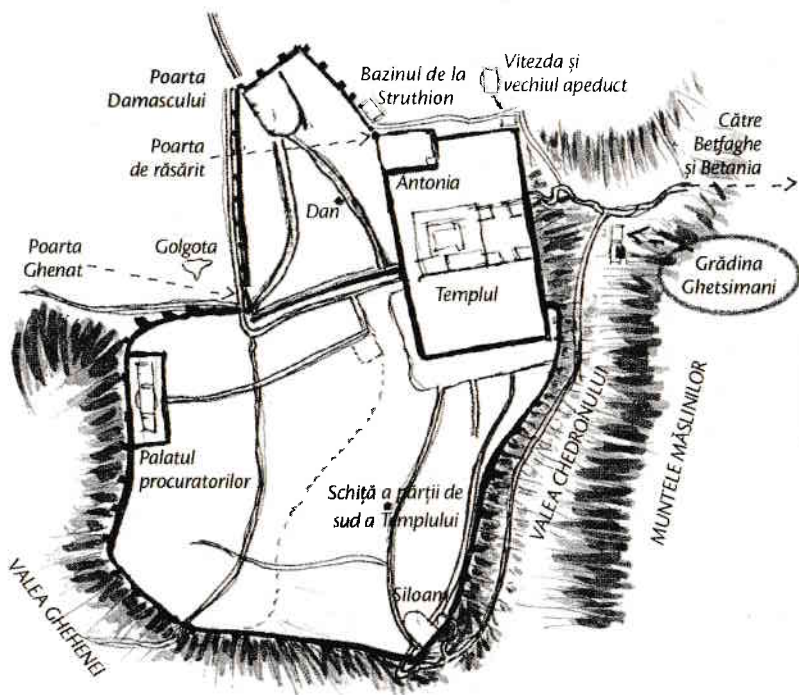
LBRIS

We know
books

PARTEA ÎNTĂI

FIORUL

Felina

Planul Ierusalimului după propriile mele relevee.
Anul al nouăsprezecelea al lui Tiberiu.

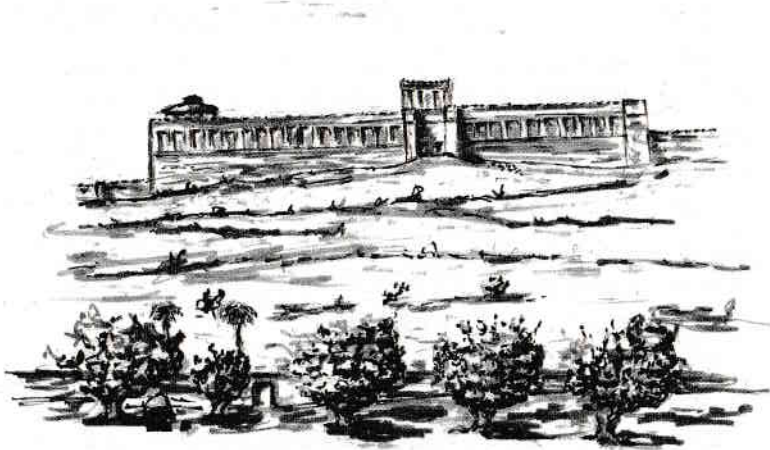
Era cu câteva zile înaintea *rănirii*. Mai precis, cu șase zile.

Rodi, de la înălțimea celor unsprezece ani ai săi, curioasă și jucăușă, ca o adevărată fiică a Ierusalimului, s-a și repezit la ușă; voia întotdeauna să le deschidă ea oaspeților. Când am auzit bătăile în ușă, mi-am legat sandalele. În loc să mă duc după Rodi, m-am strecurat în *loggia*. Camera mea se deschidea spre o mică terasă care dădea în curtea interioară. Rodi o aștepta pe mama ei, Lidia, una dintre slujnicele noastre, pentru a o însoți pe vizitatoare în curte. Am recunoscut-o de îndată după părul negru și ondulat care-i acoperea umerii: era Marta, la o oră foarte matinală. Această femeie, voinică, dar sprintenă, se oprea adesea pe la noi când se întorcea în Betania. Înainte de a se urca pe Muntele Măslinilor, trebuia să coboare la Chedron. Și atunci o vizita pe mama. Amândouă stăteau de vorbă îndelung, la umbra frunzelor mari ale smochinului. În funcție de anotimp, Marta pleca cu câteva smochine sau cu un coș mare de măline, purtat în echilibru pe creștetul capului. Și totuși, în ziua aceea, vizita sa încă din zori era surprinzătoare.

Mama s-a ivit în prag, cu părul încă desfăcut. Nu era ceva obișnuit pentru femeia aceasta frumoasă să se arate neîngrijită, nici măcar dimineața. Ea era oglinda casei pe care o conducea cu o demnitate animată de o bunăvoință care m-a

impresionat întotdeauna. Față de oamenii din jurul nostru, autoritatea sa firească lua chipul duiosiei, în timp ce față de săracii care băteau la ușă, acela al compasiunii. Era cunoscută, respectată, chiar îndrăgită în vale. I se cerea sfatul în cazul unor certuri între vecini, în probleme legate de educație, de conduita care se cuvenea adoptată față de exigențele ocupantului roman, în cazul umilințelor zilnice și profețiilor politice care inflamau atât de lesne oamenii simpli.

Marta părea îngrijorată. Mama și-a dat seama. Îndată a luat un șal și și-a acoperit capul cu el. Cele două prietene s-au așezat pe o bancă lângă fântână, sub smochin, departe de privirile curioase. Dimineața, umbra casei se întindea peste grădină. Le-am lăsat pe femei cu treburile lor și mi-am ridicat ochii spre zidul de răsărit al Orașului sfânt.

Templul văzut din loggia de la Ghetsimani.

Puțul – poarta grădinii noastre.

Nu mă săturam de acea priveliște... O schițasem adesea pe câte un ciob de amforă, cu un rest de cărbune în loc de cre-

ion. „Pe zidurile tale, Ierusalime...”, cântă *Psalmistul*⁷. Lumina zorilor dădea pietrei o nuanță trandafirie. Partea de sus a Templului, poleită cu aur, se înălța mult deasupra zidurilor. Chiar dedesubt, în centrul incintei, mai luminată ca oricând de razele răsăritului de soare, poarta răsăriteană aștepta ca într-o bună zi să apară Mesia. Pe acolo, spunea tradiția, va intra El în cetatea Sa și-Și va lua în primire împărăția... După calendarul prorocului Daniil, acest moment era aproape. Eu nu credeam deloc în precizia calculelor apocaliptice și cu atât mai puțin în superstițiile populare.

Am coborât scările și am traversat curtea, alergând înspre poartă.

– Iohană?

Imediat m-am oprit.

– Da, mamă.

– Nu te purta ca un sălbatic, vino s-o saluți pe Marta.

M-am supus, stânjenit în fața acelei femei care părea fără îndoială foarte îngrijorată. Apucasem să deschid poarta, când am fost chemat din nou.

– Iohană?

– Da, mamă, am răspuns, întorcându-mă a doua oară, nerăbdător.

– Te duci în oraș?

– Da, mamă.

– Vrei, te rog, să treci pe la Dan? A copt niște azime pentru noi. Asta o va scuti pe Lidia să mai stea la coadă la brutărie săptămâna viitoare. Va avea destulă treabă să curețe casa de toate resturile de doaspitură⁸ înainte de *Pesah*, și astfel va fi totul aproape gata pentru *sederul* pascal. Nu ne mai lipsește decât mielul.

⁷ Un termen tehnic figurează în italice, în timp ce sensul se găsește în ultima anexă.

⁸ Cf. *Ieșirea* 12, 15 (n. red.).

M-am întors în casă să iau un siclu, am ieșit din curte și am luat-o pe drumul din față care cobora spre micul port. În fața casei, valea era abruptă. În mod ciudat, în ziua aceea mi-au atras atenția cele câteva morminte săpate pe marginea drumului. Erau mai simple decât cele din jos de Chedron, cum mergeai către Siloam. Încă de la prorocul Zaharia se crede că, la sfârșitul vremurilor, Muntele Măslinilor se va despica în două. Așa că e bine să fii înmormântat în primele rânduri, să ai loc în lojă... m-a trecut un fior. Am ridicat din umeri și mi-am reluat drumul.

Grăbind pasul, am traversat Chedronul pe micul pod și am început din nou să urc, de-a lungul zidurilor care se înălțau în stânga mea.

Am fost nevoit să încetinesc pasul ca să urc panta abruptă care ducea înspre latura de miazănoapte a Templului. Am ajuns găfâind la nivelul vechiului apeduct, care ducea apa de la marile bazine de la Vitezda până la Templu. Acum era închis din cauza recentelor lucrări la ziduri și nu mai funcționa. În sfârșit, lângă arcada noastră obișnuită, mă aștepta Alexandru⁹.

Era puțin mai în vârstă decât mine și mai firav. Prietenia noastră își avea rădăcinile în tainele copilăriei. La moartea tatălui meu, ai lui veniseră să o ajute pe mama la măslini. Atunci am început să ne jucăm împreună; atât de diferiți și totuși complementari: când eu eram impetuos, el era domol, când eram nerăbdător, el era liniștit. Familia mea era din Ierusalim, a lui, din Cirene. Eu aparțineam seminției lui Levi, el – celei a lui Simeon. Asemenea profețiilor mesianice ale lui Isaia, leul și mielul își urmau calea în același fel! Această prezență, această tovărășie fuseseră o mângâiere pentru mama mea și pentru mine, căci familiile sacerdotale, o mare

⁹ În Evanghelia sa, Marcu pomenește de doi frați, Alexandru și Ruf, fiii lui Simon din Cirene, pe care pare a-l cunoaște bine (*Marcu* 15, 21).

deziluzie în așa-zisa lor solidaritate de clasă, fuseseră absente de lângă văduvă și orfan.

Cu Alexandru, cunoșteam cele mai ascunse cotloane ale Ierusalimului. Îi străbăteam ulițele în toate sensurile. Cetatea era Regatul nostru. Oh, cât aș fi dorit să fiu din seminția lui Iuda, aș fi fost regele Ierusalimului! Aș fi fost David! Aș fi scris *Psalmii* cei mai războinici. Pentru noi, muntele Sionului era o fortăreață de asediat, dar totodată și de cercetat. Asemenea unor asediatori care iscodesc în jurul meterezelor, ne însușisem aceste cuvinte: „Înconjurați Sionul și-l cuprindeți pe el, povestiți despre turnurile lui...!”¹⁰ Ne dădeam oare seama încă de pe atunci că noi creștem în cetatea despre care Isaia spunea că toate Neamurile vor merge în lumina ei? O astfel de descoperire ar fi fost, mult mai târziu, una din roadele *rănirii*! Pentru moment, ne desfătam cu orașul, cu farmecul său cotidian, cu tainele, ungherele, dealurile, dughelele sale, dar mai ales cu noutățile pe care le aduceau cei din *diaspora* cu prilejul pelerinajelor de sărbători.

Nu eram lipsiți de evlavie. Am sărbătorit *Bar Mițva* la câteva zile distanță, în urmă cu doi ani. An de an, respectam *Tora* și ne însoțeam părinții la sinagogă de fiecare *sabat*, Alexandru, cu mai puțină reticență decât mine. Fără îndoială, el era mai matur, mai interiorizat totodată, mai meditativ, mai profund. El avea un tată. Era oarecum ca prorocul Nathan alături de regele David.

Astăzi, Ruf, un omuleț roșcat ca David, vioi și atent, își însoțea fratele mai mare. I-am întrebat:

– Nu-l ajutați nici unul pe tatăl vostru?

– Nu. Iosif nu avea astăzi nimic de lucru, mi-a răspuns Alexandru. Când am plecat din Ghehena¹¹, tata încă nu-și

¹⁰ *Psalmii* 47, 11 (*n. trad.*).

¹¹ Ghehena = în ebraică Ge-Hinnon (Valea Hinnon), la sud de Ierusalim (*n. trad.*).

găsisse de lucru. Ne-a dat zi liberă amândurora. De asta l-am luat pe Ruf cu mine.

– Voi vorbi cu mama, le-am propus eu, să vadă dacă e ceva de lucru pentru tatăl vostru...

De obicei, puteam să stăm ore întregi la discuții. Dar, întrucât din pricina sărbătorii era lume multă în noul cartier Vitezda, ne-am hotărât să coborâm în grădină. Mai înainte trebuia să trecem pe la Dan, a cărui dugheană nu era de parte, în interiorul zidurilor. Am traversat podul care trecea peste bazinul de apă de la Struthion ca să intrăm prin arcada principală a porții de răsărit. Azimele erau gata. La întoarcere, după ce le-am îndesat în buzunarele noastre mari, am luat-o de-a lungul șanțului de la nord de Antonia și ne-am întâlnit cu doi soldați romani. „Pe zidurile tale, Ierusalime, Eu pun străjeri...!” Erau mai numeroși decât în ajun de *Pesab*. Se știa de ce! Paștele este o sărbătoare a eliberării. Iudeii care se împotriveau stăpânirii romane – zeloții, sicarii – deveneau mai amenințatori față de autoritățile de ocupație. În timpul sărbătorii, atmosfera era tensionată. Se murmură, mirosea a revoltă. De fapt, de câteva zile, mulțimi de oameni soseau din toată țara și-și ridicau corturile în jurul cetății, îndeosebi între drumul Damascului și cel către Iope. Ierusalimul începea să se aglomereze. Asemenea unei caravane uriașe, pe cale de a se instala pentru noapte. Până și procuratorul roman avea să urce din Cezareea Maritimă.

Am dat din cap, salutându-i pe soldați, cu un sentiment de teamă amestecat cu admirație. De la cea mai fragedă vârstă eram fascinat de Roma. Alexandru și Ruf erau respectuoși, dar, fără îndoială, pentru ei – copiii din *diaspora* –, era ceva obișnuit. Micul Ruf a încercat chiar și un „*Ave*”, la care cei doi flăcăi au răspuns cu un surâs: nici măcar între ei nu vorbeau latinește!

Am coborât înapoi în Chedron. Am străbătut în fugă malul dinspre apus al râului. Odată trecut podul, am evitat

să străbat din nou curtea. Așa că am luat-o de-a lungul zidului până la locul dărmat unde obișnuiam să ne cocoțăm și pe care-l numeam „spărtură”. Am fi putut la fel de bine să dăm ocol și să intrăm prin partea de nord a grădinii, pe care o numeam „Poarta lui Efraim”¹², dar ea se găsea la o bună aruncătură de piatră, în susul văii. Grădina era întinsă. Am ajuns mai repede sărind peste zid. Ne bucuram ca de o trecere clandestină.

Cu sprinteneala unei feline, am ajuns, călare, pe coama zidului. Răgetele măgăriței noastre, altminteri obișnuită cu acrobațiile mele, mi-au amintit că-și ocrotea aprig măgărușul, pe Zakar. Se născuse în iarna asta, puțin înainte de sărbătoarea *Hanuca*. Tovarășii mei și-au scos bucățile de *mațot* din buzunare și mi le-au dat. I-am ajutat apoi să se cațare și ei. Am ajuns direct în livada cu măslini de lângă casă, fiind astfel scutiți de pregătirea casei înainte de *Pesab*.

Îmi plăcea această livadă. Sau, mai bine zis, această grădină. Era mândria și averea casei noastre. În această perioadă de odrăslire, florile se deschideau la subțiorile frunzelor purtate de ramurile anului precedent. Supunându-se brizei ușoare, frunzișul măslinilor își arăta pe rând ambele fețe, trecând de la smarald la argint. Pe solul pietros, se iveau din loc în loc stânci. În fundal, câteva peșteri se zăreau săpate în costișa dealului. Iarna, cea mai mare ne servea drept adăpost. Puțin mai spre nord, trona, mareață, presa noastră de piatră, la care mulți localnici din vale veneau să-și stoarcă măslinile. De la această presă venea numele grădinii: *Ghetsimani*.

Aveam o amintire specială cu presa asta... o amintire urâtă, cu urme de neșters. Tocmai când împlineam opt ani, mi-a confundat arătătorul cu o măslină! Durere fulgerătoare-

¹² Amintită de Neemia (8, 16 și 12, 39). Este identificată și cu „Poarta Veche” amintită tot de Neemia la 3, 6 (*n. red.*).

re! Micuțul os zdrobit a necesitat o amputare neînsemnată. Dar acest detaliu mi-a schimbat viața, îndepărtându-mă de slujirea pentru care se pregătește un tânăr levit¹³: săvârșirea slujbelor în Templu. Un slujitor al Domnului trebuie să fie fără nici un cusur sau lipsă.

Această răsturnare a destinului meu a fost ultima mare decepție a tatei înainte să moară. Eu nu regretam nimic. Falanga lipsă nu-mi afecta îndemânarea, eram la fel de ager la scris și la desenat, la aruncat pietre mai departe decât Alexandru, la cocoțat pe ziduri mai sus decât el... Pe lângă asta, nu aveam nici o tragere de inimă pentru sânge și pentru jertfele care constituiau slujirea zilnică la altar. Perspectiva de a-I sluji lui Dumnezeu toată viața la Ierusalim, fără a avea vreodată prilejul de a vedea lumea, nu m-ar fi mulțumit. Falanga zdrobită în presă îmi lărgise, în mod paradoxal, orizontul unui viitor pe care-l visam cât mai îndrăzneț cu putință.

Stăteam așezați pe marginea presei și aruncam pietre, încercând să țintim vârful unei stânci. Deodată, poarta dintre curtea interioară și *Ghetsimani* s-a deschis. Mama era însoțită de Marta.

Cele două femei s-au îndreptat către noi, mama cu acel pas demn pe care i-l admiram atât de mult, și Marta, care părea la fel de îngrijorată.

– Iohanana, iar ați trecut peste zid?

Înainte de a încerca noi să ne justificăm, a continuat:

– Băieți, avem lucruri însemnate să vă încredințăm. Putem să ne bizuim pe tăcerea voastră?

Tonul grav al întrebării era neobișnuit. Mama încerca mereu să-mi îndrume înflăcărea și să-mi dezvolte simțul răspunderii, dându-mi sarcini din ce în ce mai serioase. De

¹³ Marcu, fiind vârul lui Barnaba (*Coloseni* 4, 10), este fără îndoială și el levit (*Fapte* 4, 36). Dintre cele douăsprezece seminții, din cea a lui Levi proveneau preoții Templului.

data asta, tonul ei, ca și chipul agitat al Martei, ne-au convins pe toți trei, fără să ne fi înțeles dinainte, că într-adevăr era vorba de ceva deosebit. Mama a înțeles asta din privirile noastre și ne-a luat tăcerea drept consimțământ.

A continuat:

– Marta, poți să le explici tu?

De emoție, Marta vorbea precipitat.

– Azi după-amiază, înainte de *sabat*, Învățătorul Se întoarce de la Efraim, unde a stat ascuns după învierea lui Lazăr. Va petrece așadar noaptea următoare în Betania. A acceptat ca Simon, fostul leproș, să dea acolo o masă în cinstea Sa într-una din aceste zile. Maria și cu mine suntem pofțite. Dar, după cum știți, situația este tensionată cu autoritățile religioase și conducătorii preoților și cărturarii sunt hotărâți să pună mâna pe El. Este greu să ghicești intențiile Învățătorului, dar mi-a cerut mai multe lucruri, dintre care pe unul aș vrea să vi-l încredințez. Urmează să părăsească Betania poimăine, încă din zori, și ar avea nevoie ca familia voastră să le ducă niște ramuri de măslin unor oameni ai Săi, la Betfaghe.

Marta era în mod vădit tulburată. Mama a luat cuvântul.

– I-am spus Martei că, dacă este pentru Învățătorul, să nu-și facă griji. Astăzi, înainte de *șofarul sabatului*, am nevoie de voi să tăiați ramuri de măslin și să umpleți două coșuri. După *sabat*, încă din zori, le încărcăți pe Zakar și vă duceți la Betfaghe. Veți lăsa măgărușul și coșurile celor doi oameni.

– Dar, mamă, Tamar nu va îngădui niciodată să fie despărțită de Zakar! Și ramurile? E păcat să le tăiem când sunt în floare! Și, pe lângă asta, cum îi vom recunoaște pe cei doi? Nu L-am văzut niciodată pe acest Învățător, nici pe ucenicii Lui. Cât despre Lazăr, am spus eu, ocolindu-i privirea Martei, ce știm noi despre el?

Alexandru m-a strâns de braț, avea darul să mă potolească. Mama și-a ațintit spre mine o privire autoritară plină de afecțiune.

– Iohanan, vei înțelege mai târziu. Astăzi am nevoie de voi. Așa trebuie să faceți. Este adevărat că Tamar își păzește puiul ca pe ochii din cap, dar, dacă mă duc eu să-l iau, îl va lăsa slobod. Cât despre ramuri, știi că pe pământul nostru, cu binecuvântarea lui Dumnezeu, nu ducem lipsă nici de ramuri de măslin, nici de crengi de smochin, nici de frunze de palmier... desigur, măslinii sunt în floare, și vom pierde niște ciorchini frumoși de fructe, care s-ar fi copt până la toamnă. Dar dacă Învățătorul le cere, înseamnă că este vorba de ceva important. Cât despre Zakar, să aveți grijă ca greutatea coșurilor să nu fie prea mare pentru primul lui drum.

– Și pe oamenii accia cum îi vom recunoaște? am adăugat eu răuvoitor.

– Dacă niște oameni se apropie de Zakar și îi veți întreba ce doresc, iar ei vă răspund: „Domnul are trebuință de el, și îndată îl va trimite înapoi”, acesta va fi semnul. Puteți să-i lăsați să plece cu măgărușul. Vă veți întoarce să-l luați din același loc, la ceasul al nouălea.

– Și de ce noi? am mormăit, tot neîncredător.

Mama nu renunța la blândețea ei suverană.

– Iohanan, voi sunteți niște băieți tineri, cu destulă minte ca să putem avea încredere în voi și destul de copii ca să nu atrageți atenția.

Vedeam totuși că mama îmi încredința această misiune cu destulă strângere de inimă. Credea în mine, dar știa că eram încăpățânat și uneori cam prea îndrăzneț. Se temea de reacțiile mele, de impetuoșitatea și ieșirile mele... acelea erau momentele în care cu siguranță regreta cel mai mult că nu am tată.

– Aș mai putea oare abuza de bunăvoința voastră? a re-
luat Marta, încurajată de calmul mamei.

– Desigur! Îmi închipui cât de tulburată ești de această atmosferă de complot din jurul fratelui tău și al Învățătorului: vom face tot ce ne stă în putință pentru a vă ajuta, pe tine și pe sora ta.

– Iată, s-ar putea ca Învățătorul și tovarășii Săi să aibă nevoie de un loc discret, în apropiere de oraș, ca să petreacă noaptea în zilele următoare. Casa noastră din Betania este și prea departe, și prea cunoscută.

– Câți sunt?

– Vreo doisprezece...

– Băieți, spuse mama pe un ton blând, dar categoric, ați putea să curățați peșterile din partea de sus a grădinii, împreună cu Rodi, și să duceți acolo haine, urcioare, toate cele de trebuință pentru un bivouac? Și fără să suflați vreun cuvânt cuiiva... nici prietenilor tăi romani, a adăugat ea, cu un surâs plin de afecțiune și de încredere pentru tânăra felină rebelă care eram pe atunci.

– Așa vom face, doamnă, spuse Alexandru, cu autoritatea unui frate mai mare, care le-a liniștit pe cele două femei. În cursul zilei de astăzi o voi anunța pe mama că vom petrece noaptea de după *sabat* în peșteră, pentru a putea fi acolo a doua zi dimineață.

– Mulțumesc, băieți!

Apoi, întorcându-se către Marta:

– Peșterile sunt ascunse în fundul văii, în interiorul grădinii, la adăpost de orice privire. Am mai găzduit acolo pelerini pentru sărbătoarea Paștilor în anii trecuți. Nimeni nu va pune întrebări.

– Multe mulțumiri, Miriam! Și vouă de asemenea, băieți! Știam că mă pot bizui pe voi!

– Acum e rândul meu să te rog ceva, i se adresă mama Martei, cu o voce gravă. Aș vrea să-mi arăt respectul față de

Învățător și să-ți dau un vas plin cu un parfum prețios adus din Alexandria. Tu și sora ta I l-ați putea dărui în timpul ospățului de mâine seară.

– Maria va fi încântată.

– Să mergem în casă: îți voi încredința sticluța de alabastru înfășurată într-un șal, să nu se spargă pe drum.

2

Momeala

A doua zi după *sabat*, încă din zorii primei zile a săptămânii, Ruf ne-a trezit din somn, zgâlțâindu-ne. Dormisem răm toți trei în peșteră. Nici n-am apucat bine să ne sculam și să ne îmbrăcăm, că am și văzut-o pe mama cum îl lua cu blândețe pe Zakar de lângă mama lui. Categorie, îi era mai ușor să se descurce cu măgărița decât cu mine... Am luat coșul dublu să-l prindem pe spatele măgărușului. Ramurile de măslin se revărsau peste marginile coșului, și florile, deși tăiate dinainte de *sabat*, în mod surprinzător încă nu se ofiliseră, iar albul lor lumina în penumbră. Ce splendoare dis-de-diminează!

Zgomotele nopții încă se auzeau în surdină. Nu vorbeam. Gesturile ne erau precise. Plecam în misiune. Avusesem timp tot *sabatul* pentru a-mi asuma această sarcină misterioasă. Prezența lui Alexandru mă liniștea. Ca și cea a lui Ruf, căci nimănui nu i-ar fi dat de bănuț doi tineri într-o plimbare cu un țânc roșcat și un măgăruș. Am ieșit din grădină prin Poarta lui Efraim, ca să nu trezim toată casa.

Am urcat panta abruptă a Muntelui Măslinilor. Apoi, la răscruce, am lăsat în dreapta drumul către Betania și am luat-o înspre Bahurim și muntele Ha'Ṭofim. Nu ne mai despărteau de Betfaghe decât câteva stadioi¹⁴. Pentru prima

¹⁴Un *stadium* este o unitate de distanță de cca 200 de metri.